

רעיונות לפרשת שמות הרב עזריאל אריאל

למה הרעות לעם הזה

הולך משה רבנו לגאול את עם ישראל. הן מפתח הגאולה ניתן בידיו: "פקוד פקדתי אתכם...". לא נותר לו אלא לבוא אל פרעה ולקבל את האישור הרשמי. אמנם צפוי שיהיו קשיים. כבר ה' הודיע "ואני אחזק את לבו". אבל עם קצת סבלנות, עקשנות והתמדה - הכל יבוא על מקומו בשלום. הן הצעדים הראשונים כל-כך מעודדים. העם, אשר היה חשש גדול שלא ירצה להיגאל, מאמין ומצטרף למהלך הגאולה. אפשר כבר לתכנן את חגיגות העצמאות...

בציפייה זו בא משה אל פרעה. ומהי תגובתו? - "תכבד העבודה על האנשים". לא זו בלבד שמהלך הגאולה לא מתקדם כמובטח, הוא אף נסוג אחור. העם כולו - שוטרים, מנהיגיו וכל הריאליסטים למיניהם - זועמים על חולם החלומות המשיחיים. הם קוראים לו לשוב לארץ מדין ולהפסיק להפריע.

גם משה עצמו אחוז פיק ברכיים. הוא שב אל ה' וזועק בכאב: "למה הרעות לעם הזה? למה זה שלחתיני? ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך, הרע לעם הזה, והצל לא הצלת את עמך!". מדוע הולכת אותי שולל? מדוע אני צריך לשאת על המצפון שלי את הסבל הנוסף לבני עמי?

ה' מבין ללבו של משה. והוא מבטיח לו ואומר: "עתה תראה אשר אעשה לפרעה". חושב אתה שהגאולה תבוא כפי שאתה מתכנן. לא כך יהיה. "כי גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם". לא פשוט יהיה מהלך הגאולה. מסובך יהיה עד מאד. אבל דווקא הקשיים והמכשולים, הם שיביאו גאולה גדולה ומושלמת יותר. "כי ביד חזקה ישלחם, וביד חזקה יגרשם מארצו".

לא קל לעמוד במצבו של משה. רבים וטובים אמרו על קשיים אלו של "חבלי משיח": "ייתי ולא אחמיניה" (יבוא ולא אראנו). אבל תלמידי משה רבנו, הם האומרים במבט מעמיק ומאמין: "ייתי ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה" (יבוא, והלואי שאזכה לשבת בצל הגללים של חמורו).

אכן נודע הדבר

בבית פרעה גדל משה רבנו. ידע כי מבני ישראל הוא. ידע גם בסבלם. אך שאלה גדולה הציקה לו: מדוע סובלים הם כל כך? במה חטאו? על כן יצא לראות בסבלותם. לא רק להשתתף בצערם אלא גם להבין מדוע כה קשה סבלם.

ביציאתו השניה אל אחיו נגלה לו הסוד. "הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי?" - אומר לו בן מבני עמו המכה את אחיו? אז הבין מה ואמר: "אכן נודע הדבר".

לא את עצם השעבוד הבין משה. הן לא בגלל חטא זה, של לשון הרע, נגזר על אבותינו להשתעבד במצרים. אבל עתה הבין מדוע כה קשה סבלם. כיצד יכולים המצרים לשעבד עם שלם במשך זמן כה רב? הרי דבר כזה אינו אפשרי ללא עזרה מצד סייענים, "משת"פים ו"שטינקרים" למיניהם. עם הנמצא במצב של שיעבוד, צריך להתלכד ולעמוד כאיש אחד נגד המשעבדים. אבל כאשר כמה מבני מוכנים להלשין על אחיהם בפני האויב - מובן היטב מדוע כה קשה השיעבוד.

לא רק ריקבון חברתי בא לידי ביטוי בחטא זה של לשון הרע ומלשינות. עצם נתינת הפרסום

לדברים שהשתיקה יפה להם, זוהי תכונה לא יהודית. ייחודו של עם ישראל - כעם הנושא את דבר ה' בעולם - הוא דווקא הצניעות וההפנמה לעומק ולא הפרסום וההחצנה כלפי חוץ. זהו ייעודו וזהו ייחודו. ולכן נדרש ממנו לפתח בתוכו דווקא את תכונת השתיקה, החודרת עמוק. עם, שאפילו במצב קשה - המחייב הסתרה ושתיקה - אינו מסוגל לנצור את סודותיו בתוכו, האם ראוי הוא לצאת לחירות?

שלח נא ביד תשלח

שבעה ימים עומד משה לפני הקב"ה אל מול הסנה. שבעה ימים מפציר בו הקב"ה ליטול על עצמו את התפקיד ולצאת לגאול את עם ישראל. ומשה מסרב. כל פעם הוא מוצא סיבה אחרת מדוע לא לקחת על עצמו את התפקיד. ואף לאחר שלקח על עצמו את התפקיד, גילה את דעתו לא אחת כי היה מעדיף להתפטר ממנו. מדוע?

טיפוסים רבים של מנהיגים יש בעולם. לעומתם - טיפוסים רבים של "אנטי מנהיג", שהמנהיגות מהם והלאה. המנהיג - מאמין כי "נולד לגדולות"; ה"אנטי מנהיג" - מגלה "פחד גבהים" כשהוא חושב על הפיסגה הפוליטית, ובטוח כי אחרים ראויים ממנו לתפקיד הרם. המנהיג - מדבר בביטחון, ואולי אף ב"פאתוס"; ה"אנטי מנהיג" - כבד פה וכבד לשון. המנהיג - מאמין בהצלחתה של מדיניותו וביכולתו לסחוף את העם אחריו; ה"אנטי מנהיג" - מתלבט על דרכו ומפקפק ביכולתו של העם לבוא אחריו. המנהיג - אוהב את ההנהגה ואת העיסוק בצרכי הציבור; ה"אנטי מנהיג" - מעדיף היה להסתגר בד' אמותיו ולהשאיר את הכתר לאחרים. המנהיג - מוכן גם לריב ולהתעמת עם מתנגדיו הפוליטיים; ה"אנטי מנהיג" - מעדיף לוותר על כסאו למען שלום בית. - כל טיעונו של משה מראים את היותו אדם שאינו מתאים להנהגה. ודווקא משום כך בחר בו הקב"ה.

אילו היה משה טיפוס של מנהיג, אפשר היה לייחס לו משהו מהצלחת המבצע המרשים של יציאת מצרים ויצירת עם ישראל. דווקא היותו "אנטי מנהיג" מדגישה יותר מכל את היותו צינור בלבד להנהגת ה' הפועלת דרכו. דווקא משה - הרואה את עצמו כ"אפס" מוחלט, ומעמיד את עצמו לימין "יחידו של עולם" - הוא הזוכה להיות הגואל. כי 0 לימין 1 הוא 10!

כבד פה וכבד לשון

טענה חזקה טוען משה כשרוצה הוא לסרב לקבל עליו את השליחות. "לא איש דברים אנוכי... כי כבד פה וכבד לשון אנוכי". מהי אותה כבודות פה וכבודות לשון? - הסברים שונים ניתנו לכך בין המפרשים:

הראב"ע מפרש שהיה למשה רבנו קושי לבטא חלק מן האותיות: אותן אותיות הנהגות בשפתיים (=פה) ואותן אותיות הנהגות בלשון. הראב"ע עומד בדבריו על שלוש תופעות המרכיבות את הגמגום, ואומר: "איש דברים - יודע לדבר צחות: שאינו מתעכב בלשונו (=אי יכולת להוציא מילה מן הפה באופן מיידי) או מגמגם (=חוזר על אותה הברה שוב ושוב), או שיכבדו על פיו אותיות ידועות (=אותיות שאדם מבטא בקושי)". שלוש התופעות הללו קשורות לכבודות הקיימת באברי ההיגוי: הפה והלשון. הפיתרון שמציע הקב"ה למשה הוא עזרה לבחור מילים שאינן מכילות את האותיות שיש לו קושי לבטאן: "אמר שירנו אשר ידבר מילות שאין שם מאותיות הכבודות על פיו". פיתרון זה יכול היה להועיל למשה רק באופן זמני, כאשר בטווח ארוך הוא מנציח את הבעיה.

ואכן הפרשנים נחלקו ביניהם בשאלת גורלו של משה בהקשר זה: לדעת הרמב"ן, החמיץ משה את ההזדמנות להיפטר מן הגמגום. אילו היה מקבל עליו את השליחות ומבקש מהקב"ה שישחרר אותו מן הקושי הזה, היה ה' מקבל את בקשתו. אך מאחר שהשתמש בגמגום כתירוץ לאי רצונו לקבל עליו את השליחות, לא זכה אלא לכך שיוכל לדבר כראוי בשעה שהוא ממלא את שליחותו, כאשר יכולתו לדבר כראוי תלויה כל הזמן בסייעתא דשמיא. בעל "אור החיים", בפירושו השני, חולק על הרמב"ן ואומר שגמגומו של משה סר

ממנו לחלוטין, ודיבורו היה מעתה טבעי לגמרי .

בסוף התורה רואים אנו את השינוי שחל בדיבורו של משה: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל..." ספר שלם נדרש כדי להכיל את נאומו הגדול של משה, שנמשך שבוע שלם. ואכן ניגוד חריף יש בין פסוק זה לבין מה שהעיד משה בעצמו על עצמו בזמן שביקש הקב"ה להקדישו לנביא. וכך אמר אז משה: "לא איש דברים אנוכי... כי כבוד פה וכבוד לשון אנוכי". כיצד א"כ הפך משה מ"לא איש דברים" לבעל ספר "אלה הדברים?"

על כך עונה המדרש (דברים רבה, פרשה א, א):

"אמר הקב"ה: ראה לשונה של תורה מה חביבה, שמרפא את הלשון. מנין? שכן כתיב: "מרפא לשון עץ חיים". ואין עץ חיים אלא תורה, שנאמר: "עץ חיים היא למחזיקים בה". ולשונה של תורה מתיר את הלשון... הרי משה, עד שלא זכה לתורה כתיב בו: "לא איש דברים אנוכי". כיון שזכה לתורה - נתרפא, לשונו והתחיל לדבר דברים. מנין? ממה שקרינו בענין "אלה הדברים אשר דיבר משה". לדעה זו, נתרפא משה לחלוטין מגמגומו ."

מדרש אחר (דברים שם ז) חולק על כך, ואומר:

"משל לאדם שהיה מוכר ארגמן... הציץ המלך ושמע את קולו. קרא אותו ואמר לו: מה אתה מוכר? אמר לו: לא כלום. אמר לו: אני שמעתי את קולך, שהיית אומר, הרי ארגמן. ואתה אומר, לא כלום?! אמר לו: מרי, אמת, ארגמן הוא, אלא אצלך אינו כלום. כך משה: לפני הקב"ה, שברא את הפה ואת הדיבור, אמר לו: "לא איש דברים אנוכי". אבל אצל ישראל כתיב בו: "אלה הדברים".

כאשר עומד משה לפני הקב"ה ומשווה את עצמו אל מה שנדרש ממנו, כאשר הוא יודע כי כל אדם הוא כבוד פה וכבוד לשון מצד עצמו - הוא אומר: "לא איש דברים אנוכי". אבל כאן עומד הוא לאחר שקיבל עליו את שליחותו של הקב"ה, שהוא אשר "שם פה לאדם". עתה יודע הוא כי "איש דברים" הוא - לא מכוח עצמו אלא מכוחו של הקב"ה. ועל כן תחילת הנאום של "אלה הדברים" הוא "ה' א-להינו דיבר אלינו בחורב לאמור...". מדרש זה תואם את שיטת הרשב"ם, החולק בתוקף על דברי הראב"ע וסיעתו, ואומר: "וכי אפשר, נביא אשר ידעו ה' פנים אל פנים וקיבל תורה מידו לידו היה מגמגם בלשונו?!" על כן מפרש הרשב"ם בדרך אחרת לגמרי ואומר שמשה לא שלט כראוי בשפה המצרית, לאחר שנים רבות בהן היה במדין .

בכל דרך בה נביט על דיבורו של משה, רואים אנו כי נזקק הוא לסייעתא דשמיא כדי לדבר כראוי. כל זאת כדי להמחיש את דבר ה' אליו: "מי שם פה לאדם... הלוא אנוכי ה'". כל כשרון דיבורו של האדם לא בא לו כי אם מיד ה'. וכאשר הוא מדבר בשליחותו של מקום, מתקיים בו הכתוב "ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר".